

УДК 342.725

DOI <https://doi.org/10.32782/bsps-2023.3.11>

МОВНА ПОЛІТИКА: СВІТОВИЙ ДОСВІД ТА УКРАЇНСЬКА ПРАКТИКА СЬОГОДЕННЯ

Вікторія Сікорська

кандидат філологічних наук, доцент,
завідувач кафедри довузівської підготовки
Одеського національного морського університету
вул. Мечникова, 34, Одеса, Україна
orcid.org/0000-0001-7278-8464
e-mail: sikorskavika1003@gmail.com

Вікторія Нозай

старший викладач кафедри довузівської підготовки
Одеського національного морського університету
вул. Мечникова, 34, Одеса, Україна
e-mail: viktoriya_n@ukr.net

Людмила Дідур

старший викладач кафедри довузівської підготовки
Одеського національного морського університету
вул. Мечникова, 34, Одеса, Україна
e-mail: l_didur@ukr.net

Анотація. У статті розглянуто особливості мовної політики, спираючись на світовий досвід інших країн. Продемонстровано різні підходи до мовної політики в європейських країнах, де баланс між забезпеченням мовної різноманітності, підтримкою національної ідентичності та розвитком глобальних комунікаційних потреб грає важливу роль. Зроблено акцент на мовній політиці під час війни, що відрізняється від звичайних обставин через специфічні потреби та виклики, що виникають під час конфлікту.

Схарактеризовано цивілізаційні підходи до мовної політики, що відображають різні погляди на роль мови у суспільстві, її вплив на культурну, ідентичнісну та соціальну сфери, а також на взаємодію між різними мовами. Ці підходи базуються на різних філософських, історичних та політичних концепціях.

Дано визначення монолінгвістичного підходу. Подано конкретні приклади реалізації монолінгвістичного підходу, що може виникати з потреби у збереженні національної єдності, підтримці культурної ідентичності та забезпеченні зручності спілкування всередині країни.

Ключові слова: мовна політика, монолінгвістичний підхід, мовленнєва комунікація, білінгвізм, мультилінгвізм, полілінгвізм, плюралізм.

LANGUAGE POLICY: GLOBAL EXPERIENCE AND MODERN UKRAINIAN PRACTICE

Viktoriya Sikorska

PhD in Philology, Associate Professor,
Head of the Department of Pre-University Training
Odessa National Maritime University
34 Mechnikova str., Odessa, Ukraine
orcid.org/0000-0001-7278-8464
e-mail: sikorskavika1003@gmail.com

Victoriia Nogai

Senior Lecturer at the Department of Pre-University Training
Odesa National Maritime University
34 Mechnikova str., Odesa, Ukraine
e-mail: viktoriya_n@ukr.net

Lyudmila Didur

Senior Lecturer at the Department of Pre-University Training
Odessa National Maritime University
34 Mechnikova str., Odesa, Ukraine
e-mail: L_didur@ukr.net

Abstract. The article examines the peculiarities of language policy based on the global experience of other countries. Different approaches to language policy in European countries are demonstrated, where the balance between ensuring linguistic diversity, maintaining national identity and developing global communication needs plays an important role. Emphasis is placed on wartime language policy, which differs from normal circumstances because of the specific needs and challenges that arise during conflict.

Civilizational approaches to language policy are characterized, rendering different views on the role of language in society, its influence on cultural, identity, and social spheres, as well as on the interaction between different languages. These approaches rely on various philosophical, historical and political concepts.

The definition of the monolingual approach is given. It is presented specific cases of the implementation of a monolingual approach, which may arise from the need to preserve national unity, maintain cultural identity, and ensure ease of communication within the country.

Key words: language policy, monolingual approach, speech communication, bilingualism, multilingualism, polylingualism, pluralism.

Постановка проблеми. Дедалі більше українців нині переходять із російської на українську мову, а у суспільстві останнім часом цю мовну зміну представляють як нещодавню, яка датується повномасштабним російським вторгненням у лютому 2022 року. Але вторгнення було лише прискорювачем.

Аби зрозуміти Україну як націю, важливо зрозуміти, що стоїть за зміною та динамікою мовної екосистеми нації. Не менш важливо визнати, що у сучасній Україні мовні практики не обов'язково визначають культурні та політичні погляди. «Мовне питання» в Україні сягає глибини століть. Воно глибоко вкорінене в історії старих імперій і позиції України як «прикордоння» між Заходом і Сходом.

Україна зазнала багатовікової примусової русифікації. Це спричинило систематичне переслідування української культури та мови. Місце російської мови в українському суспільстві є підсумком офіційної та прихованої мовної політики Російської імперії та Радянського Союзу, які сприяли використанню російської мови та дискримінували українську мову та її носіїв. Не одне покоління українців виросло російськомовним.

Мета дослідження полягає у вивченні поняття мовної політики, використовуючи світовий досвід інших країн з урахуванням

особливостей українського суспільства та збереження суверенітету та статусу державної та офіційної мови.

Виклад основного матеріалу. Мовна політика – це набір рішень, стратегій, заходів та практик, які визначають відношення держави, уряду або інших владних структур до мовних питань у суспільстві. Ця політика визначає, які мови мають офіційний статус, як вони використовуються в публічних сферах, освіті, медіа, адміністративних процедурах тощо.

Дослідженням мовного питання в Україні та за її межами займалося багато учених, серед яких слід відзначити Ю.І. Шаповал, апелюючи до історичних передумов виникнення чинників мовного питання [16].

Мовна політика може включати у себе такі аспекти:

1. Офіційність мов: визначення офіційних мов країни або регіону, які мають особливий статус у державних установах, законодавстві, документах тощо.

2. Мовний режим: встановлення правил щодо використання мов у різних сферах життя, таких як освіта, адміністративні послуги, медіа тощо. Це може включати заборону або обмеження використання певних мов.

3. Мовна освіта: визначення системи навчання мов у школах та університетах, у тому числі вимоги до вивчення офіційних мов та інших мов.

4. Захист мовних меншин: розроблення політики, спрямованої на збереження та розвиток мовних меншин, їхньої культури та ідентичності.

5. Білінгвізм та мультилінгвізм: встановлення статусу та регулювання використання різних мов у різних сферах, зокрема, у ситуаціях, коли в одній країні або регіоні вживається декілька мов.

6. Мовне планування: розроблення стратегій для розвитку та підтримки мови, включаючи створення мовних ресурсів, стимулювання використання мови в різних сферах, адаптацію мови до сучасних реалій.

Мовна політика може виникати з потреби збереження культурної спадщини, забезпечення рівності між мовами та групами населення, а також з політичних, ідентичних та соціальних факторів. Вона може варіювати в різних країнах та контекстах залежно від культурних, історичних та політичних особливостей.

У сучасній українській науковій літературі з мовного питання термін «статус-кво» застосовується у двох значеннях. Перше з них має історико-політичний зміст і полягає у консервації мовної ситуації, що склалася за імперських та радянських часів. Друге має суто правовий зміст і полягає у консервації нинішнього мовного законодавства, яке закріплює присутність в Україні тільки однієї державної мови – української. Нами термін «статус-кво» застосовується у першому значенні [11].

Мовна політика під час війни може відрізнятися від звичайних обставин через специфічні потреби та виклики, що виникають під час конфлікту. Основні аспекти мовної політики під час війни можуть включати:

1. Комунікацію з населенням: уряди, воюючі сторони та міжнародні організації можуть звертатися до населення через мовні канали. Зазвичай це вимагає використання різних мов, щоб досягти якнайбільшої аудиторії та забезпечити належне розуміння.

2. Інформаційну війну: мова є ключовим інструментом в інформаційній війні. Сторони конфлікту можуть використовувати різні мовні канали, включаючи соціальні мережі, масмедіа та поширення памфлетів, щоб впли-

вати на громадську думку та міжнародну спільноту.

3. Пропаганду та маніпуляцію: сторони конфлікту можуть намагатися використовувати мову для маніпулювання інформацією та впливу на переконання населення. Це може включати спотворення фактів, дезінформацію та створення образів героїв та ворогів.

4. Збереження культурної ідентичності: у воєнних умовах може виникати загроза для культурної ідентичності певних груп населення. Запобігання дискримінації та збереження мовної, релігійної та культурної різноманітності можуть бути частиною мовної політики під час війни.

5. Освіту та інформування: забезпечення доступу до об'єктивної та точної інформації для населення, в тому числі військових, може бути важливою частиною мовної політики під час війни. Освіта про права людини, міжнародне гуманітарне право та інші аспекти конфлікту можуть сприяти зменшенню напруженості та конфліктів.

6. Мовну диверсифікацію: у багатомовних країнах, де існують різні мови, може бути важливо забезпечити доступ до інформації та комунікації на різних мовах, щоб уникнути виникнення додаткових непорозумінь та конфліктів.

Важливо розуміти, що мовна політика під час війни може бути складною та контроверсійною, і її вплив може бути різним залежно від контексту, обставин та цілей сторін конфлікту.

Мовна політика в європейських країнах має багато варіацій через різноманітні культурні, історичні та політичні умови кожної країни. Ось приклади мовної політики в деяких європейських країнах.

Франція. Французька мова вважається однією з основних цінностей Французької Республіки. Законодавство (закон Тюлле-Варен) забороняє публічне використання мов, які не є офіційними. Однак також є підтримка мовних меншин, зокрема регіональних мов, таких як бретонська, баскська та інші.

Іспанія. В Іспанії існує сприяння офіційним мовам країни – іспанській (каталонській, галісійській та баскській відповідно до регіону). У деяких регіонах, наприклад Каталонії, регіональна мова має сильний статус і використовується в освіті та офіційних документах.

Швейцарія. Швейцарія – багатомовна країна, де розмовляють декількома мовами, зокрема, німецькою, французькою, італійською та ретороманською. Кожна мова має свою соціокультурну сферу в різних регіонах країни.

Нідерланди. У Нідерландах нідерландська мова є офіційною. Однак у Фрізландії, регіоні на північному заході країни, фризська мова має статус другої офіційної мови.

Ці приклади демонструють різні підходи до мовної політики в європейських країнах, де баланс між забезпеченням мовної різноманітності, підтримкою національної ідентичності та розвитком глобальних комунікаційних потреб грає важливу роль.

Україна, де українська мова є єдиною державною, довгий час стикалася з впливом російської мови. Після незалежності в 1991 році українська мова отримала важливий статус у всіх сферах суспільства, хоча питання білінгвізму та регулювання використання російської мови залишалися актуальними до повномасштабного вторгнення РФ. Інтенсивність впровадження державних заходів мовного регулювання має враховувати регіональну специфіку і готовність інфраструктури. Там, де інфраструктура не готова, водночас із плануванням і здійсненням тих заходів, які можливі за наявної інфраструктури, мають робитися додаткові інвестиції для створення нових ресурсів, що уможливили би розширення функціональної сфери української мови. Під ресурсами маємо на увазі наявність державних і недержавних інституцій, підготовку кадрів, забезпеченість літературою та методичними матеріалами, приміщеннями, технічними засобами тощо.

Цивілізаційні підходи до мовної політики відображають різні погляди на роль мови у суспільстві, її вплив на культурну, ідентичнісну та соціальну сфери, а також на взаємодію між різними мовами. Ці підходи базуються на різних філософських, історичних та політичних концепціях.

Ось декілька цивілізаційних підходів до мовної політики:

1. **Монолінгвістичний підхід.** Цей підхід передбачає встановлення однієї домінуючої мови як офіційної та пріоритетної для всіх сфер життя в країні. Це може бути важливим для підтримки національної єдності, сприяти зростанню національної ідентичності та забезпечити ефективну комунікацію.

2. **Білінгвізм та мультилінгвізм.** Цей підхід передбачає рівноправне використання двох або більше мов у суспільстві. Його метою може бути забезпечення рівних можливостей для громадян, збереження культурної різноманітності та підтримка мовних меншин.

3. **Полілінгвізм та плюралізм.** Цей підхід визнає значущість різних мов у суспільстві та ставить на перше місце розвиток плюралістичного оточення, де різні мови мають рівну вагу і можуть співіснувати в різних сферах життя.

4. **Мовний вплив.** Деякі країни можуть вибирати мови для розвитку на основі геополітичних або економічних переваг. Наприклад, англійська мова відома своєю поширеністю як мова міжнародної комунікації та бізнесу.

5. **Культурно-сенситивний підхід.** Цей підхід зосереджується на тому, як мова впливає на збереження та розвиток культурної спадщини. Мовна політика спрямована на підтримку культурної ідентичності та забезпечення доступу до культурних ресурсів на різних мовах.

Кожен із цих підходів має свої переваги та обмеження, і вибір мовної політики може значно вплинути на соціокультурний ландшафт країни. Зазвичай відбираючи мовну політику, суспільства розглядають багато аспектів, такі як культурна різноманітність, економічний вплив, ідентичність та соціальна єдність.

Монолінгвістичний підхід до мовної політики передбачає встановлення однієї домінуючої мови як офіційної та пріоритетної для всіх сфер життя в країні. Цей підхід підкреслює важливість забезпечення єдності та зв'язку всередині національного співтовариства. Основні характеристики монолінгвістичного підходу включають:

1. **Домінування однієї мови.** У цьому підході одна мова має вищий статус, інші мови можуть мати лише додатковий статус або використовуватися в обмеженій мірі.

2. **Офіційна мова.** Домінуюча мова виступає як офіційна мова для урядових інституцій, адміністративних процедур, законодавства та інших державних справ.

3. **Освіта.** Домінуюча мова використовується в освітній системі, що може забезпечити більшу єдність серед студентів та забезпечити їхнє зрозуміння національної ідентичності та культурних цінностей.

4. Масмедіа. Офіційна мова використовується в масмедіа, що допомагає зберегти єдність між різними регіонами країни.

5. Мовна державність. Цей підхід може підкреслювати мовну державність та важливість використання державної мови для забезпечення ефективного функціонування держави.

6. Заборона або обмеження використання інших мов. Здебільшого інші мови можуть бути обмежені або заборонені в офіційних документах, державних інституціях та інших сферах.

Монолінгвістичний підхід може виникати з потреби у збереженні національної єдності, підтримці культурної ідентичності та забезпеченні зручності спілкування всередині країни. Однак він також може призвести до виключення інших мовних груп, позбавити їх відчуття рівноправності та обмежити мовну різноманітність.

Країни з монолінгвістичним підходом відзначаються домінуванням однієї пануючої мови, яка виступає як офіційна мова та використовується в різних аспектах життя суспільства. Ось декілька прикладів досвіду країн із монолінгвістичним підходом.

Японія. Японія має одну домінуючу мову – японську. Японська мова є офіційною та використовується в урядових інституціях, освіті, масмедіа та інших сферах суспільства.

Ісландія. Ісландська мова є офіційною та домінуючою в країні. Ісландці великою мірою прагнуть зберегти ісландську мову як важливий складник їхньої культурної ідентичності.

Саудівська Аравія. Арабська мова є домінуючою та офіційною мовою у Саудівській Аравії. Вона використовується в усіх державних документах, освіті, релігійних текстах та інших сферах.

Соломонові острови. Мова під назвою «Соломонська підмова», яка є папуанською мовою, використовується на Соломонових островах як основний спосіб комунікації між національними групами.

Монако. Французька мова є домінуючою та офіційною мовою в князівстві Монако. Вона використовується в урядових інституціях, освіті та інших сферах.

Монолінгвістичний підхід може сприяти єдності і спілкуванню всередині країни, але водночас може також призвести до обмеження використання інших мов та культурних

груп. Здебільшого незалежно від домінуючої мови існують інші мови, які використовуються в побуті та сферах суспільства, але не мають такого ж рівня офіційності.

Дослідження монолінгвістичного підходу до мовної політики виконують вчені з різних галузей, таких як мовознавство, антропологія, політична наука та інші. Ось декілька відомих учених, які досліджували цей підхід.

Відомий американський соціолінгвіст та піонер у галузі досліджень мовних меншин Джошуа Фішман (Joshua A. Fishman) у своїх роботах зосереджувався на взаємодії різних мов та їх впливу на суспільство, також дослідницький інтерес стосується мовних меншин та їхньої ролі в багатомовних суспільствах [4].

Українські науковці також вивчають різні аспекти мовної політики, включаючи монолінгвістичний підхід. Численні учені працюють у галузі мовної політики та вивчають монолінгвістичний підхід. Дослідження у цій галузі важливі для розуміння впливу мови на суспільство, культуру та ідентичність.

Визначення кількості офіційних мов у країні є результатом соціокультурних, історичних, політичних та правових обставин. У багатьох країнах встановлюється одна офіційна мова з різних причин, таких як:

1. Спільна комунікація. Одна офіційна мова спрощує комунікацію внутрішнього співробітництва в країні, зокрема між різними регіонами та адміністративними одиницями.

2. Стабільність. Визначення однієї офіційної мови може забезпечити стабільність і єдність у країні, особливо в умовах міжнаціональних та міжкультурних відмінностей.

3. Історичні обставини. Історичний контекст може вплинути на формування офіційної мови. Наприклад, багато країн мають офіційну мову, яка є мовою їхніх засновників або важливих культурних та історичних фігур.

4. Політичні обставини. Встановлення однієї офіційної мови може бути політичним рішенням, яке враховує прагнення уряду до створення єдності та ідентичності серед громадян.

5. Соціокультурний контекст. Розвиток мовної ідентичності, співвідношення між різними мовами та культурами в країні можуть вплинути на вибір офіційної мови.

Висновки і перспективи подальших досліджень. В Україні українська мова є загальнонаціональною, державною та офіційною мовою. Це має відображення як історичних обставин, так і політичних рішень, що виникали в різні періоди її розвитку. Крім того, встановлення однієї офіційної мови може допомагати відновленню національної ідентичності та суверенітету після довгого періоду іншомовного панування. Світова правова модель регулювання мовної політики є доволі диференційованою, передбачає різні принципи і засоби захисту офіційних мов: загальну – як виразу індивідуального самовизначення та функціональну – як форми

збереження і розвитку культурної спадщини. Саме розуміння та використання монолінгвістичного підходу відзначаються пріоритетністю однієї домінуючої мови, яка виступає як офіційна мова та використовується в різних аспектах життя суспільства. Цей підхід підкреслює важливість забезпечення єдності та зв'язку всередині національного суспільства, українського зокрема, надаючи глибинного ідейного значення усталенню підходів і засобів мовної політики в Україні, що є надзвичайно політизованою, часто непрофесійною, досі багато в чому виступає іграшкою в руках різних зацікавлених груп. Усе це створює поле для подальших досліджень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Баглай Й. Чи українська мова є справді державною мовою в Україні? *Карпатська Україна*. 2003. 20 лютого. С. 5.
2. Бідзіля Ю. Мовна політика у ЗМІ в поліетнічному середовищі (на прикладі сучасних періодичних видань Закарпаття). Електронна бібліотека Інституту журналістики. URL: <http://journalib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=289>.
3. Гудзик К. Мовна політика в Україні. *День*. 2008. 25 квітня (№ 77). С. 4.
4. Джошуа Фішман. Не кидайте свою мову напризволяще. Вид-во «К.І.С», 2009. Серія «Сучасність». 200 с.
5. Залізник Г. Мовні орієнтації та цивілізаційний вибір України. *Форум націй*. 2008. Травень (№ 05/72). URL: <http://forumn.kiev.ua/Forum72/72-09.html>.
6. Зміни в українському суспільстві за рік повномасштабної війни. *Info Sapiens*. 23 лют. 2023. URL: <https://www.sapiens.com.ua/ua/socpol-research-single-page?id=259>.
7. Копієвська О. Щодо правового забезпечення культурних прав і свобод національних меншин в Україні. *Закордонне українство: утвердження української присутності в світі* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Реалізація в Закарпатській області державної політики співпраці із закордонними українцями: стан, проблеми, перспективи», 14–15 травня 2008 р., Ужгород, Україна / За ред. М.Ю. Моца (Гаврилешко). Ужгород : Ліра, 2008, с. 370–373 (372).
8. Кулик В. Мова та ідентичність в Україні на кінець 2022-го. *Збруч*. 07 січ. 2023. URL: <https://zbruc.eu/node/114247>.
9. Куртяк В. «У мене є свій язик, то для чого мова». *Срібна Земля*. 2002. 9 листопада (№ 47). С. 4.
10. Левчук П. Мотивація мовної поведінки особистості в умовах українсько-польського білінгвізму. *Мови і культури: між сходом і заходом*. Київ : Видавн. дім «Києво-Могилянська академія». 2015. С. 166–172.
11. Майборода О., Панчук М. Мовна ситуація в Україні: між конфліктом і консенсусом. Мовне та політикоідеологічне протистояння в Україні: причини, чинники, прояви. Київ : ІПіЕНД імені І.Ф. Кураса НАН України, 2008. 398 с. С. 205–235.
12. Масенко Л. Мова і політика : монографія. Київ : Соняшник, 1999. 100 с.
13. Мітряєва С. Формування стратегії національної консолідації (регіональний аспект). На шляху до суспільної влади / Упоряд.: Ю.Ж. Шайгородський. Київ : Укр. центр політ. менеджменту, 2001. С. 46–52.
14. Мовна політика та мовна ситуація в Україні : Збірка / за ред. Юліане Бестерс-Дільгер. Київ : Видавн. дім «Києво-Могилянська академія». 363 с.
15. Сікорська В., Дідур Л. Українська мовна ідентичність під час повномасштабного вторгнення рф. *Причорноморські філологічні студії*, 2, 2023. С. 42–51.
16. Шаповал Ю. Історичні передумови й чинники виникнення мовного питання в Україні. Мовна ситуація в Україні: між конфліктом і консенсусом. Київ : ІПіЕНД імені І.Ф. Кураса НАН України, 2008. 398 с. С. 12–34.

REFERENCES

1. Bahlai Y. (2003). Chy ukrainska mova ye spravdi derzhavnoiu movoiu v Ukraini? [Is the Ukrainian language really the state language in Ukraine?] Karpatska Ukraina. 20 liutoho. S. 5. [in Ukrainian]
2. Bidzilia Yu. Movna polityka u ZMI v polietnichnomu seredovyshchi (na prykladi suchasnykh periodychnykh vydan Zakarpattia) [Language policy in mass media in a multi-ethnic environment (on the example of modern periodicals of Transcarpathia)]. Elektronna biblioteka Instytutu zhurnalistyky. URL: <http://journalib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=289>. [in Ukrainian]
3. Gudzyk K. (2008). Movna polityka v Ukraini [Language policy in Ukraine]. Den. 25 kvitnia (№ 77). S. 4. [in Ukrainian]
4. Dzhoshua Fishman (2009). Ne kydaite svoiu movu napryzvoliashche [Don't throw your language around]. Vyd-vo «K.I.S», 2009. Serii «Suchasnist». 200 s. [in Ukrainian]
5. Zalizniak H. (2008). Movni orientatsii ta tsyvilizatsiinyi vybir Ukrainy [Language Orientations and Civilizational Choice of Ukraine]. Forum natsii. Traven (№ 05/72). URL: <http://forumn.kiev.ua/Forum72/72-09.html>. [in Ukrainian]
6. Zminy v ukrainskomu suspilstvi za rik povnomashtabnoi viiny. Info Sapiens. 23 liut. 2023. URL: <https://www.sapiens.com.ua/ua/socpol-research-single-page?id=259>. [in Ukrainian]
7. Kopyievska O. (2008). Shchodo pravovoho zabezpechennia kulturnykh prav i svobod natsionalnykh menshyn v Ukraini [Regarding the legal provision of cultural rights and freedoms of national minorities in Ukraine]. Zakordonne ukrainstvo: utverdzhenia ukrainskoi prysutnosti v sviti – Ukrainians abroad: the establishment of Ukrainian presence in the world: materialy mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii «Realizatsiia v Zakarpatskii oblasti derzhavnoi polityky spivpratsi iz zakordonnymy ukraintsiamy: stan, problemy, perspektyvy», 14–15 travnia 2008 r., Uzhhorod, Ukraina / Za red. M.Iu. Motsa (Havryleshko). Uzhhorod : Lira, S. 370–373 (372). [in Ukrainian]
8. Kulyk V. (2023). Mova ta identychnist v Ukraini na kinets 2022-ho [Language and identity in Ukraine at the end of 2022]. Zbruch. 07 sich. URL: <https://zbruc.eu/node/114247>. [in Ukrainian]
9. Kurtiak V. (2022). «U mene ye svii yazyk, to dlia choho mova» [“I have my own language, so what is language for?”]. Sribna Zemlia. 9 lystopada (№ 47). S. 4. [in Ukrainian]
10. Levchuk P. (2015). Motyvatsiia movnoi povedinky osobystosti v umovakh ukrainsko-polskoho bilinhvizmu [Motivation of linguistic behavior of the individual in the conditions of Ukrainian-Polish bilingualism]. Movy i kultury: mizh skhodom i zachodom – Languages and cultures: between East and West. Kyiv : Vydavn. dim «Kyievo-Mohylianska akademiia». S. 166–172. [in Ukrainian]
11. Maiboroda O., Panchuk M. (2008). Movna sytuatsiia v Ukraini: mizh konfliktom i konsensusom [Language situation in Ukraine: between conflict and consensus]. Movne ta politykoideolohichne protystoiannia v Ukraini: prychny, chynnyky, proiavy – Linguistic and political-ideological confrontation in Ukraine: causes, factors, manifestations. Kyiv : IPIEND imeni I.F. Kurasa NAN Ukrainy, S. 205–235. [in Ukrainian]
12. Masenko L. (1999). Mova i polityka [Language and politics]: monohrafiia. Kyiv : Soniashnyk, 100 s. [in Ukrainian]
13. Mitriaieva S. (2001). Formuvannia stratehii natsionalnoi konsolidatsii (rehionalnyi aspekt) [Formation of the national consolidation strategy (regional aspect)]. Na shliakhu do suspilnoi vlady – On the way to public power / Uporiad.: Yu.Zh. Shaihorodskiy. Kyiv : Ukr. tsentr politych. menedzhmentu. S. 46–52. [in Ukrainian]
14. Movna polityka ta movna sytuatsiia v Ukraini [Language policy and language situation in Ukraine]: Zbirka / za red. Yuliane Besters-Dilger. Kyiv : Vydavn. dim «Kyievo-Mohylianska akademiia». 363 s. [in Ukrainian]
15. Sikorska V., Didur L. (2023). Ukrainska movna identychnist pid chas povnomashtabnoho vtorhnennia rf [Ukrainian linguistic identity during the full-scale invasion of the russian federation]. Prychornomorski filolohichni studii – Black Sea Philological Studies, 2, S. 42–51. [in Ukrainian]
16. Shapoval Yu. (2008). Istorychni peredumovy y chynnyky vynyknennia movnoho pytannia v Ukraini [Historical prerequisites and factors of the emergence of the language question in Ukraine]. Movna sytuatsiia v Ukraini: mizh konfliktom i konsensusom – Language situation in Ukraine: between conflict and consensus. Kyiv : IPIEND imeni I.F. Kurasa NAN Ukrainy, S. 12–34. [in Ukrainian]